

РОЛЬ ІНСТИТУТІВ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА У ПРОТИДІІ ПОРУШЕННЯМ ВИБОРЧИХ ПРАВ ГРОМАДЯН

У тезах здійснено аналіз діяльності інститутів громадянського суспільства у сфері запобігання порушенням виборчих прав громадян та зміцнення виборчої доброчесності в Україні. Визначено, що громадські організації, аналітичні центри, ініціативні групи та незалежні медіа відіграють ключову роль у моніторингу виборчих процесів, фіксації порушень, інформуванні громадськості та формуванні суспільного запиту на чесні вибори. Згадується діяльність таких структур, як Громадянська мережа ОПОРА, Комітет виборців України, Центр демократії та верховенства права, а також міжнародна співпраця з ОБСЄ, Європейським Союзом та Міжнародним республіканським інститутом. Проаналізовано основні інструменти впливу: громадське спостереження, правозахисна діяльність, адвокаційні ініціативи, просвітницькі кампанії та використання цифрових технологій. Окреслено ключові виклики, зокрема законодавчі прогалини, адміністративний тиск на активістів і брак ресурсів. Зроблено висновок про необхідність посилення інституційної спроможності громадянського суспільства як гарантії демократичного виборчого процесу в Україні.

Ключові слова: виборчі права, громадянське суспільство, демократичні вибори, захист виборчих прав.

Однією з найважливіших ознак демократичної держави є забезпечення вільних і чесних виборів, що гарантують реалізацію права громадян на участь в управлінні державними справами (стаття 38 Конституції України) [1]. Порушення виборчих прав громадян не лише спотворює результати волевиявлення громадян, а й підриває легітимність політичної влади. В умовах сучасних політичних процесів особливого значення набуває діяльність інститутів громадянського суспільства, які відіграють важливу роль у питаннях виборчих реформ, прозорості та доступності виборчого процесу для всіх категорій населення України, а також у протидії виборчим правопорушенням та зміцненні електоральної демократії.

До інститутів громадянського суспільства належать громадські організації, ініціативні групи, аналітичні центри, незалежні медіа, професійні, студентські та молодіжні об'єднання. Вони активно залучаються до моніторингу виборчих процесів, фіксації порушень та інформування громадськості. Їхня діяльність сприяє виявленню фактів фальсифікацій, зловживання адміністративним ресурсом, підкупу виборців та інших порушень виборчого законодавства.

Особливої уваги заслуговує діяльність таких організацій, як: Громадянська мережа ОПОРА, Центр політико-правових реформ, Центр демократії та верховенства права (ЦЕДЕМ), Комітет виборців України та інші. Їхні звіти стають основою для оцінки прозорості виборчих процесів міжнародними партнерами України. Значний внесок у розробку демократичних змін до Виборчого кодексу України також зробили правозахисні організації через механізми громадських слухань і адвокаційних кампаній.

Серед ключових аспектів ефективної діяльності інститутів громадянського суспільства у сфері виборчого процесу є їхня здатність до незалежного моніторингу та оцінки виборчих кампаній. Зокрема, організації, до прикладу Громадянська мережа ОПОРА, регулярно публікують звіти про хід виборів, виявлені порушення та надають рекомендації щодо покращення виборчого законодавства. Ці звіти слугують важливим джерелом інформації для громадськості та органів влади, сприяючи підвищенню прозорості та довіри до виборчого процесу [2].

Крім того, інститути громадянського суспільства активно співпрацюють з міжнародними організаціями, такими як ОБСЄ та Європейський Союз, у рамках спостереження за виборами та впровадження демократичних стандартів. Ця співпраця дозволяє впроваджувати кращі практики та забезпечувати відповідність виборчого процесу міжнародним нормам, що є важливим кроком на шляху до інтеграції України у європейське співтовариство [3].

Ще одним ключовим міжнародним партнером у сфері виборчого процесу в Україні є Міжнародний республіканський інститут (IRI). Організація реалізує низку програм, спрямованих на підвищення громадянської участі у виборах, навчання спостерігачів та представників політичних партій, а також моніторинг виборчих процесів. IRI активно співпрацює з українськими громадськими організаціями, надаючи методичну та експертну підтримку щодо виявлення порушень, аналізу виборчого законодавства та організації кампаній з підвищення обізнаності виборців. Такі ініціативи сприяють зростанню виборчої доброчесності та правової культури як серед виборців, так і серед кандидатів [3].

Основними інструментами діяльності інститутів громадянського суспільства у сфері захисту виборчих прав є: незалежне спостереження за виборами, адвокаційна, правозахисна діяльність, освітньо-просвітницька робота.

Одним із найважливіших інструментів є організація та проведення незалежного громадського спостереження за перебігом виборчого процесу. Громадські організації формують мережі довготермінових та короткотермінових спостерігачів, які: моніторять етапи реєстрації виборців, кандидатів і партій; спостерігають за передвиборчою агітацією, фіксуючи факти порушень (підкуп виборців, використання адміністративного ресурсу тощо); оцінюють діяльність виборчих комісій; фіксують порушення в день голосування та під час підрахунку голосів; здійснюють паралельний підрахунок голосів для перевірки прозорості офіційних результатів. За результатами спостереження, готуються звіти, які в подальшому стають основою для аналітичних висновків і рекомендацій щодо вдосконалення виборчого процесу [4, с. 214].

В цьому контексті варто зазначити, що громадський контроль за виборчим процесом доповнює та посилює діяльність Національної поліції України та інших правоохоронних органів у сфері протидії вчиненню виборчих правопорушень. З огляду на це, варто зауважити, що взаємодія громадськості та правоохоронних органів у сфері протидії порушенням виборчого законодавства України має вибудовуватися переважно на засадах партнерства й співпраці, аніж на конкуренції та протистоянні [5, с. 126].

Громадські організації також активно забезпечують юридичний захист виборчих прав громадян. Правозахисна діяльність інститутів може включати: надання правової допомоги громадянам, кандидатам, політичним партіям у випадках порушення їхніх прав; консультування виборців щодо процедур оскарження порушень; представництво інтересів постраждалих сторін у виборчих комісіях, судах, правоохоронних органах; підготовка та подання колективних скарг, позовів і звернень для захисту виборчих прав на національному та міжнародному рівнях.

Інша складова діяльності інститутів громадянського суспільства - адвокаційні кампанії, які спрямовані на реформування виборчого законодавства та вдосконалення виборчих процедур. Це може бути розробка та просування законодавчих ініціатив; організація громадських слухань, круглих столів, експертних обговорень; публічне звернення до органів влади із закликами ухвалити ті чи інші зміни; проведення інформаційних кампаній в медіа та соціальних мережах для залучення суспільної уваги до проблем виборчого права. Через такі інструменти громадські організації впливають на зміст політичного порядку денного, сприяючи закріпленню демократичних стандартів виборчого процесу.

Не менш важливим напрямом діяльності громадських організацій є освітньо-просвітницька робота. Розвиток громадянської свідомості та підвищення обізнаності населення щодо виборчих прав є базою для зменшення кількості порушень. Саме тому громадські організації проводять тренінги, семінари та вебінари для виборців, кандидатів і членів виборчих комісій; різні інформаційні кампанії, присвячені правам виборців та механізмам їхнього захисту; створюють брошури, посібники, освітні відео тощо. Завдяки таким заходам підвищується рівень правової культури громадян і формується суспільний запит на чесні вибори. Разом з цим, існує практика проведення навчань і для правоохоронних органів, з метою підвищення кваліфікації в частині реагування на порушення виборчого законодавства України. Наприклад, розроблений громадянською мережею ОПОРА дистанційний онлайн-курс «Виборчі правопорушення – як ідентифікувати та як реагувати» пройшли більше 60 тисяч працівників поліції напередодні місцевих виборів 2020 року [6].

У сучасних умовах цифровізації та зростання ролі соціальних медіа, інститути громадянського суспільства активно використовують онлайн-платформи для моніторингу виборчих процесів та інформування громадськості про можливі порушення. Це сприяє підвищенню прозорості виборів та залученню широких верств населення до контролю за дотриманням виборчих прав. Зокрема, дослідження показують, що використання цифрових інструментів дозволяє оперативно виявляти та реагувати на порушення, що виникають під час виборчих кампаній.

Незважаючи на значний позитивний внесок інститутів громадянського суспільства у забезпечення прозорості виборчого процесу, їхня діяльність супроводжується низкою системних проблем і викликів, які ускладнюють ефективну протидію порушенням виборчих прав громадян. Перш за все варто зазначити, що законодавча база, що регулює діяльність громадських спостерігачів, має низку прогалин, зокрема: складні процедури акредитації спостерігачів; недостатні гарантії захисту прав спостерігачів під час виконання їхніх функцій; обмежені можливості участі громадських організацій у процесах оскарження виборчих порушень. Це ускладнює процес моніторингу виборів і обмежує вплив громадянського суспільства на офіційні процедури розгляду порушень.

У контексті політичної нестабільності активісти громадянського суспільства, особливо ті, що викривають виборчі порушення, нерідко зазнають тиску з боку правоохоронних органів, адміністративного переслідування (штрафи, обшуки, кримінальні провадження), фізичних погроз та нападів. Це знижує мотивацію до участі у спостереженні та правозахисній діяльності і створює атмосферу страху серед активних громадян.

Більшість громадських організацій, що працюють у сфері виборчого процесу, стикаються з нестачею фінансових, кадрових та матеріально-технічних ресурсів. Це обмежує можливість залучення великої кількості спостерігачів, проведення масштабних інформаційних кампаній, забезпечення професійної

юридичної підтримки на виборах. Часто діяльність фінансується за рахунок міжнародних донорів, проте це створює додаткові ризики залежності від зовнішнього фінансування і обмеження довгострокових планів розвитку.

Інститути громадянського суспільства є невід'ємною частиною системи забезпечення вільних і справедливих виборів. Їхня активна діяльність дозволяє своєчасно виявляти порушення, підвищувати рівень прозорості виборчого процесу та захищати права громадян. Зміцнення ролі громадянського суспільства у цій сфері має стати пріоритетом для подальшого розвитку демократії та верховенства права в Україні.

References

1. Constitution of Ukraine. (1996, June 28). Law of Ukraine No. 254k/96-VR. *Official Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine*, 30, Article 141 [in Ukrainian].
2. OPORA. (2022). Sposterezhennia za vyboramy v Ukraini: Vysnovky ta rekomendatsii [Election observation: conclusions and recommendations], *Civil Network OPORA - Hromadska mrezhka OPORA* [in Ukrainian].
3. OSCE/ODIHR. (2022). Ukraine: Parlamentski vybory 21 lypnia 2019 roku: ostatochnyi zvit. Organization for Security and Co-operation in Europe [Ukraine: Parliamentary elections 21 July 2019: OSCE final report] [in Ukrainian].
4. International Republican Institute. (2023). Ukraina hotuietsia do maibutnikh vyboriv cherez zaluchennia hromadiant [Ukraine prepares for upcoming elections through citizen engagement] [in Ukrainian].
5. Okhonko, S. M. (2023). The Influence of Public Organizations and Activists on the Prevention of Corruption During the Election Process. *Public Administration and Administration in Ukraine*, (38) [in Ukrainian].
6. Sarkisian, V. M. (2020). Role of Public Election Control in Combating Criminal Offenses in the Electoral Legislation of Ukraine. *Philosophical and Methodological Problems of Law*, (2[20]) [in Ukrainian].
7. Bilsh 60 tysiach politseiskikh proishly kurs OPORY shchodo reahuvannia na porushennia pid chas mistsevykh vyboriv [More than 60,000 politicians completed OPORY course to respond to violations during local elections] (n.d.) [in Ukrainian].

DOI 10.34132/mspc2025.01.10.26

Dmytro Shchoholev

THE ROLE OF CIVIL SOCIETY INSTITUTIONS IN COUNTERACTING VIOLATIONS OF CITIZENS' VOTING RIGHTS

The theses analyze the activities of civil society institutions in the field of preventing violations of citizens' electoral rights and strengthening electoral integrity in Ukraine. It is established that non-governmental organizations, think tanks, initiative groups, and independent media play a key role in monitoring electoral processes, documenting violations, informing the public, and shaping a societal demand for fair elections. The activities of such organizations as the Civil Network OPORA, the Committee of Voters of Ukraine, the Centre for Democracy and Rule of Law are mentioned, as well as international cooperation with the OSCE, the European Union, and the International Republican Institute. The main tools of influence are analyzed: civic observation, human rights advocacy, advocacy initiatives, awareness-raising campaigns, and the use of digital technologies. Key challenges are outlined, including legislative gaps, administrative pressure on activists, and lack of resources. The conclusion emphasizes the need to strengthen the institutional capacity of civil society as a guarantee of a democratic electoral process in Ukraine.

Key words: voting rights, civil society, democratic elections, protection of electoral rights.

Відомості про автора / Information about the Author

Дмитро Щоголев, аспірант спеціальності 052 Політологія кафедри соціології та політології Чорноморського національного університету імені Петра Могили, м. Миколаїв, Україна. E-mail: creator.shchegolev@gmail.com, orcid: <https://orcid.org/0009-0006-4421-0060>.

Dmytro Shchoholev, Postgraduate student in Political Science of the Department of Sociology and Political Science of the Petro Mohyla Black Sea National University, Mykolaiv, Ukraine. E-mail: creator.shchegolev@gmail.com, orcid: <https://orcid.org/0009-0006-4421-0060>.

